

اولین پرتره چاپ سنگی در ایران

● مجید غلامی جلیسه

پژوهشگر کهنه چاپ‌های ایرانی - اسلامی / majidjalise@gmail.com

چکیده،

این مقاله با تمرکز بر پرتره‌نگاری، به گونه‌های تصویرسازی در کتاب‌های چاپ سنگی، می‌پردازد. در ابتدا، به اولین آثار چاپی مصور اشاره شده و نخستین پرتره چاپی شناسایی شده در کتاب‌های چاپ سنگی در ایران، دیوان نشاطی خان، و هنرمند خالق آن، میرزا بابا الحسینی الامامی، معرفی شده است. در پایان، فهرستی از دیگر آثار شناخته شده این نقاش نیز معرفی می‌شود.

کلیدواژه،

قاجار، پرتره، چاپ سنگی، میرزا بابا الحسینی الامامی

مقدمه

برای اولین بار، سعید نفیسی (۱۲۷۴-۱۳۴۵ ش.) در مقاله‌ای با نام «صنعت چاپ مصور در ایران» بحث درباره تصویرسازی در کتب چاپی قدیم را مطرح کرد. نفیسی در این مقاله ضمن اشاره‌ای اجمالی به تاریخ چاپ در جهان و ایران به مبحث تصویرسازی و شیوه‌های آن در کتب چاپ سنگی و سربی ایران می‌پردازد.

اولین خاورشناسی که به بحث تصویرسازی کتب چاپ سنگی در ایران پرداخت هنری ماسه (۱۸۸۶-۱۹۶۹ م.) بود. او در سال ۱۹۶۰ م. در مقاله‌ای با نام «نقش‌های عامیانه ایران» به صورت جدی به این مبحث پرداخته و این چنین بیان می‌کند که، در قرن نوزدهم میلادی در ایران برای انتشار چند روزنامه چاپخانه‌ای تأسیس کردند که در واقع دستگاه چاپ سنگی بود. تا آخرین سال‌های قرن، این روش برای چاپ روزنامه، نشریات عامیانه و متن‌های ادبی و علمی بکار می‌رفت. برخی از این کتاب‌ها که به دقت لیتوگرافی شده‌اند با هنرهای عامیانه ایران بستگی دارد؛ چه گروهی از سازندگان تصویرهای آن‌ها خصوصاً میرزا حسن از خلیقات

معاصران خود الهام می‌گرفتند. برای مثال، چاپ زیبای هزارویک شب (۱۲۷۳)، مجموعه ضرب‌المثل‌ها (۱۲۷۳)، اسکندرنامه منظوم (۱۲۷۴)، داستان امیرحمزه (۱۲۷۵) و تعلیم نوآموزان (۱۲۹۳) را نام می‌برم» (ماسه، ۱۳۴۸، ۵۲).

هنری ماسه کتاب‌های مصور چاپ‌سنگی را برحسب موضوع به دو دسته کلی مذهبی و غیرمذهبی تقسیم کرده و نقش‌سازی‌های غیرمذهبی را نیز به این دسته‌ها تقسیم کرده است،

۱. ماجراهای قهرمانی خیالی، مانند، ضریح خزایی (۱۲۶۶ق.)، خسرو دیوزاد (۱۲۷۳ق.)، و داستان‌های رستم (۱۲۷۳ق.)؛
۲. داستان‌های اخلاقی، مانند، زاهد و لوطی (۱۲۷۵ق.)؛
۳. داستان‌های فکاهی، مانند، جولاء و نجار (۱۲۷۵ق.)، خاله سوسکه، سلیم جواهری، و چهار درویش؛
۴. داستان‌های عاشقانه، مانند، ورقه و گلشاه (۱۲۸۲ق.)؛
۵. داستان‌های حیوانات، مانند، موش و گربه (۱۲۹۸ق.)، حکایت روباه (۱۳۰۱ق.)، و گرگ و روباه (همان).

آنچه مشهود است این‌که در باب تقسیم‌بندی کتاب‌های مصور جایی برای تصاویر پرتله دیده نشده است درحالی‌که پرتله‌نگاری در کتاب‌ها و روزنامه‌های چاپ‌سنگی قاجار جایگاه بالایی داشته است و ما تقریباً از اولین سال‌های تصویرسازی کتب چاپ‌سنگی، شاهد این ژانر از تصویرگری هستیم.

تکنیک در تصویرگری کتاب‌های چاپی قدیم

سعید نفیسی در بخش اول مقاله خود به معرفی انواع تکنیک تصویرگری در کتب چاپ سربی اشاره کرده، بیان می‌کند که،

در آغاز صنعت چاپ سربی تصاویری را که در کتاب‌ها لازم می‌شده است از دو راه فراهم می‌کرده‌اند، یکی آن‌که روی ورقه‌های فلزی، و بیشتر روی مس و روی، با قلم‌های نازک و به‌وسیله تیزآب با اصول حکاکی نقاشی گود و فرورفته می‌کرده‌اند که در چاپ قسمت‌های برجسته‌ای که می‌ماند سیاه می‌شد و خط می‌انداخت و این اصول را به‌زبانهای اروپایی تیزآبکاری می‌گفتند. دیگر آن‌که روی ورقه‌های چوب سخت و پردوام و مخصوصاً چوب شمشاد با قلم‌های تیز با همان اصول فرورفته و برجسته نقاشی می‌کردند و چیزی مانند قالب‌های قلمکار ترتیب می‌دادند و در چاپ‌کردن، نقشی را که لازم بود بدست می‌آوردند. در چاپخانه‌های سربی ایران ظاهراً روش

اول که تیزآبکاری باشد هیچ وقت معمول نشده و تنها روش دوم، یعنی گراورسازی روی چوب، رواج یافته و آن هم بسیار کم معمول بوده است. چنان که در میان ۳۳ کتاب چاپ سربی که از ۱۲۲۷ق. تا ۱۲۷۰ق. در تبریز و طهران و اصفهان چاپ شده تنها یک کتاب هست که تصاویر دارد و آن کتاب روضة المجاهدین، معروف به مختارنامه، تألیف عطاءالله بن حسام واعظ هروی، است که در ۹۸۱ق. در هرات تألیف کرده است و در ۱۲۶۱ق. در طهران چاپ شده. این کتاب که نسخ آن بسیار کم و گرانبهاست به قطع وزیری بزرگ در ۱۸۳ ورق (۳۶۶ صفحه) چاپ شده و هشت مجلس تصویر بسیار جالب توجه دارد. (نفیسی، ۱۳۲۵، ۲۵)

فصلنامه نقد کتاب

سال اول، شماره ۳ و ۴
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

۲۶۳

از ابتدای حکومت قاجار و سلطنت فتحعلی شاه قاجار بود که چهره‌نگاری و پیکرنگاری رونق خاصی یافت. برخی معتقداند این حرفه با هدف به تصویر کشیدن اقتدار و شکوه سلطنت قاجار رونق گرفت و هنر و هنرمندان تحت عنایات شاهانه رشد و نمو چشمگیری یافتند. برخی مانند آگ گرابار (Oleg Grabar) این نگاه را منطقی و درست نمی‌دانند (گرابار، ۱۳۸۷، ۹۷). به هر روی، آنچه امروز با نگاهی اجمالی به موزه‌ها، کتابخانه‌ها و مراکز هنری می‌توان دریافت این است که حجم چشمگیری از آثار این دوره را پرتره‌های جذاب و ارزشمند از پادشاهان و امرای آن‌ها تشکیل می‌دهد که نقاشانی چون میرزا بابای شیرازی، مهرعلی، محمدحسن افشار، صنیع‌الملک، میرزا بابا اصفهانی و دیگران آن‌ها را به تصویر کشیده‌اند. این نقاشان در ترسیم هرچه بهتر و با عظمت‌ترین آثار تمام تلاش خود کرده‌اند. از دوره ناصری که به حق باید آن را دوره طلایی قاجار دانست، با گسترش هرچه بیشتر صنعت چاپ سنگی و عکاسی، هنر پرتره‌نگاری از انحصار طبقه بالای جامعه خارج، و در طبقات پایین جامعه هم فراگیر شد. در این میان، هنر چاپ سنگی ابزاری کارآمد و هنرمندانه در راستای تبلور تصویرگری شخصیت‌ها و تکثیر آن در بطن جامعه آن دوران بود. تصویر معرفی شده در این مقاله و مصور آن آغازی بر شایع شدن این هنر با تکنیک چاپ سنگی در دوران قاجار است که بعدها در دوران صنیع‌الملک و ابوتراب غفاری به اوج خود رسید.

اولین کتاب مصور

تاکنون، بیش از دیوان نشاطی خان دو کتاب مصور دیگر می‌شناسیم؛ اولی کتاب قانون نشان‌هاست که به سال ۱۲۵۲ق. کتابت شده و دیگری لیلی و مجنون، مصور مکتبی شیرازی، که به سال ۱۲۵۹ق. چاپ و منتشر شده است. در قانون نشان‌ها ۱۰ تصویر از نشان‌های دولتی به تصویر کشیده است و در لیلی و مجنون نیز چهار تصویر داستانی را شاهد هستیم؛ این در حالی است که در دیوان نشاطی خان، برای اولین بار

تصویرگری یک شخصیت واقعی به شیوه چاپ‌سنگی را می‌بینیم. نکته دیگری که درباره این کتاب اهمیت دارد آن است که تصویر این کتاب اولین تصویررقم‌دار است که در کنار تصویر با رقم «میرزا بابا» امضاء شده است.

دیوان نشاطی خان

دیوان نشاطی خان اثری است مشتمل بر اشعار متفرق از شاعران، مرحوم میرزا عباس نشاطی، که با مقدمه شاگرد او، محمد بن فتحعلی لواسانی، به چاپ رسیده است. این کتاب چنان‌چه در مقدمه آن تصریح شده است، به دستور منوچهرخان معتمدالدوله گرجی از بنیان صنعت چاپ‌ونشر در دوره محمدشاه قاجار چاپ و منتشر شده است.

خان فلک مرتبت کی مکان
حکم چنین کرد به بهرام بیگ
تا کند این نسخه همه منطبع
چون ورق منطبعان جهان

این اثر را چاپخانه بهرام بیگ تهران در قطع رقعی (۵/۲۲×۱۴ سانتی‌متر) و در ۲۴۰+۵۹ صفحه چاپ کرده است. این کتاب به شماره ۲۰۱۷ در کتابخانه دیجیتال کتب چاپ‌سنگی بیاض موجود است و نسخه‌هایی از آن هم در کتابخانه ملی تهران و مسجد اعظم قم وجود دارد.

نمونه‌ای از اشعار نشاطی خان در «بیان آن‌که غیر از ذات پاک خدا هر ذاتی در فنا و زوال است» در زیر آمده است،

به تنگنای حوادث گریزگاهی نیست
بجز بقای خدا کز زوال هست بری
بخاک تیره شدند آن شهبان که میگفتند
غم جهان که تو بردل نهاده‌ای [ای] چون کوه
ز تاج فقر بلند است تارک دنیا
بدین دو روزه اقامت چرا شوی مغرور
سرای آخرت خود بساز در دنیا
درین دیار عدم در وجود راهی نیست
بقای مملکت از بهر هیچ شاهی نیست
که روز روشن ما را شب سیاهی نیست
اگر بعقل بسنجی چو پزگاهی نیست
که چشم برسرت از بهر هرنگاهی نیست
که نقش عاریتی کاه هست و کاهی نیست
که از برای تو در حشر دادخواهی نیست

نویسنده کتاب

میرزا عباس نشاطی هزارجریبی از جمله شاعران گمنام دوره قاجار است که بیشتر با عنوان شاعری هجوگوی از او یاد کرده‌اند، درحالی‌که دیوان او عمدتاً مشتمل بر

اشعاری در مدح و منقبت و مرثیه ائمه اطهار(ع) است. گفتار زیر خلاصه‌ای است از مقدمه‌ای که یکی از شاگردان نشاطی با نام محمد بن فتحعلی لواسانی بر دیوان او نگاشته و در ابتدای آن به چاپ رسیده است. قریب به یقین آن‌گونه که لواسانی در مقدمه اشاره می‌کند، این دیوان به سال ۱۲۶۰ق. به چاپ رسیده است.

اسمش عباس و اصل این ادیب اریب از خاک پاک هزارجریب مازندران، مولد او قریه سرخ‌ده واقع در سرحد سمنان و دامغان به محاذات چشمه‌سار مشهور به چشمه‌علی که مدار آبادی دامغان باب این چشمه است. به سال هزار و دوپست هجری متولد شد. اسلاف او در سودای سخنوری سری نداشتند بلکه با تعلیم و تعلم مطلقاً مربوط نبودند. مدار روزگار ایشان به دهقانی و شبانی می‌گذشت و از این ممر که مختار احرار است کسب معیشت می‌کردند. عباس در طفولیت به شهر ساری رفت و به مکتب رفته و مشغول به آموزش قرآن و کتابت شد. میرزا عباس نشاطی از دوران کودکی طبعی لطیف داشت به‌گونه‌ای که در همان طفولیت که کودکی در مکتب وی را آزرده خاطر نموده و سرش را شکسته بود در هجو وی این بیت را سروده است،

ای آنکه مرا به سنگ سر می‌شکنی
روباهی و مغز شیر نر می‌شکنی

معلم مکتب‌خانه از غایت جهل شعر او را به چوب جایزه داد و او را از گفتن این‌گونه شعر منع کرد و میرزا عباس در هجو معلم نیز این بیت را سرود و پنهانی در میان اوراق معلم نهاد،

ریش مولانا شبیه دم خرماند همی
از خریت، خر مراد را چون پدر ماند همی

طولی نکشید که در علوم صرف، نحو، منطق، تفسیر، معانی و بیان سرآمد شد و در خط نیز با اشتیاق فراوان استاد گردید، روزگاری گذر فتحعلی‌شاه قاجار به جهت تفرج به ساحت مازندران افتاد و به شهر ساری رسید و عباس این فرصت را مغتنم شمرده و خود را به عنان سلطان افکند و اشعاری تقدیم او کرد، سلطان را به غایت خوش آمد و دانست که این جوان جهان معانی است و بدین نحو بود که امین شد و بعد از فتحعلی‌شاه در حکومت محمدشاه قاجار نیز مورد عنایت بود، به‌گونه‌ای که محمدشاه خود شخصاً امر به چاپ دیوان اشعار وی نموده است.

صورت نشاطی خان

متاسفانه دیوان نشاطی خان سال نشر ندارد، اما به قرآینی می‌توان حدس زد این کتاب حدود سال ۱۲۶۰ق. چاپ و منتشر شده است. قرینه اول آن‌که در مقدمه کتاب، شاگرد

میرزا عباس نشاطی سال تولد او را ۱۲۰۰ ق. ذکر کرده، بیان می‌دارد که نشاطی در حال حاضر شصت سال دارد. قرینهٔ دوم آن که در مقدمه کتاب اشاره شده که محمدشاه امر به چاپ این کتاب نموده است و معتمدالدوله نیز اهتمام به این امر داشته که می‌دانیم محمدشاه به سال ۱۲۶۴ ق. و معتمدالدوله نیز به سال ۱۲۶۳ ق. فوت کرده‌اند.

در مورد رقم «میرزا بابا» گفتنی است دو نفر را با نام میرزا بابا می‌شناسیم؛ اول میرزا بابای شیرازی، نقاش چیره دست و نام آشنای دورهٔ اولیهٔ قاجار، و دیگری میرزا بابا حسینی امامی اصفهانی است. قریب به یقین میرزا بابای ما میرزا بابای شیرازی نیست زیرا بنابر حدس‌ها او حدود سال ۱۲۴۰ ق. وفات کرده است؛ اما میرزا بابای اصفهانی، آن‌گونه که کریم‌زاده تبریزی در کتاب خود ذکر کرده، آثارش میان سال‌های ۱۲۵۹ تا ۱۲۷۳ ق. تاریخ داشته است (کریم‌زاده، ۱۳۷۰، ۱۲۸۶-۱۲۸۷).

میرزا بابای اصفهانی به میرزا بابای دوم نیز شهرت داشته است؛ البته ناگفته نماند در تمامی رقم‌های شناخته شده از میرزا بابا، اثری از نسبت امامی و اصفهانی مشاهده نمی‌کنیم و این که استاد کریم‌زاده تبریزی براساس چه مستندی این نسبت‌ها را به او اضافه کرده است برای ما مجهول است!؟ شاید اسم شخصی با نام «میرزا آقا امامی اصفهانی» که از گل‌ومرغ‌پردازان هم عصر «میرزا بابا» بوده، با اسم این شخص خلط شده است.

دوستعلی خان معیرالممالک در معرفی میرزا بابا آورده است،

میرزا بابا آب و رنگ و پرداز را بسیار ممتاز کار می‌کرد و اغلب برای ترکیب دورنمای پشت صورتی که می‌ساخت از گراوریا نقاشی‌های اروپائیان اقتباس‌هایی می‌کرد. از آثار او تصویری از نظام‌الدوله معیرالممالک نزد نگارنده باقی است. قلمدان‌های ممتاز نیز می‌ساخت. (معیرالممالک، ۱۳۹۰، ۲۷۸)

آن‌چه از شواهد و قراین به دست می‌آید «میرزا بابا» فعالیت هنری خود را از سال ۱۲۵۹ ق. آغاز کرده است و آثار هنری او تا سال ۱۲۷۸ ق. شناسایی شده‌اند. نقاشی با آبرنگ، رنگ‌وروغن و از همه مهم‌تر، چاپ‌سنگی از جمله هنرهایی است که «میرزا بابا» بدان احاطه داشته است. با نگاهی به آثار بر جای مانده از او این‌گونه به نظر می‌آید که تخصص او کشیدن پرتره بوده و وجود چندین پرتره از عباس میرزا، حاجی میرزا آقاسی، ناصرالدین شاه و نشاطی خان گواهی بر این مطلب است. از قرار معلوم، او علاوه بر نقاشی بر کاغذ و بوم و چاپ‌سنگی، در نقاشی روی قلمدان نیز دستی داشته و یک قلمدان هم از جمله آثار شناسایی شدهٔ اوست.

در این پرتره، نشاطی خان کلاه پشمینه بلندی بر سر گذاشته و چین و چروک پیشانی و صورت او گواهی بر سن بالای اوست. قرارگرفتن پای چپ، که کفشی موزه‌ای دارد، در جلو و پای راست در عقب و تمایل صورت به سمت چپ برای دو بعدی کردن تصویر است. نشاطی خان دست راست خود را بر شال کمرزده و در دست چپ نیز کتانی

فصلنامه نقد کتاب

هنر

سال اول، شماره ۳ و ۴
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

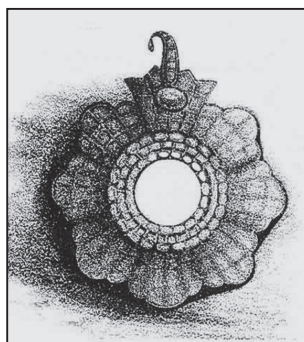
۲۶۷

تصویر ۱. پرتره نشاطی خان در کتاب دیوان نشاطی خان. اثر میرزا بابا [امامی اصفهانی].

دارد که احتمالاً همان دیوان اوست. در حاشیه سمت راست تصویر عبارت «صورت نشاطی خان است» و «میرزا بابا» به خط نستعلیق به چشم می خورد (تصویر ۱).

گفتنی است از نظر تکنیکی، شباهت فراوانی بین تصویر و تکنیک استفاده شده در پرتره «نشاطی خان»، که به شیوه چاپ سنگی منتشر شده است، و برخی از تصاویر کشیده شده در قانون نشان‌ها به چشم می خورد؛ در هردو اثر از تکنیک نقطه‌ای استفاده شده و نقاش با نقاطی سیاه و سفید سعی در حجم‌دهی به تصویر داشته است (تصویر ۲ و ۳). هرچند فاصله انتشار دو اثر تقریباً ۱۰ سال است، بعید نیست نقاش قانون نشان‌ها نیز میرزا بابا بوده، یا حداقل، محتمل است میرزا بابا نزد نقاش قانون نشان‌ها تلمذ کرده باشد!

تصویر ۳. نشان از کتاب قانون نشان‌ها

تصویر ۲. برشی از تصویر ۱

دیگر آثار میرزا بابا

از قرار معلوم میرزا بابا را باید از جمله هنرمندان پرکار دوران خود دانست؛ البته با کمال تأسف، بسیاری از آثار او تاکنون ناشناخته مانده‌اند و در دسترس نیستند؛ بخش چشمگیری از این آثار نیز به موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی خارج از کشور راه پیدا کرده‌اند. متأسفانه، تنها تصویر چاپ سنگی که از این هنرمند به جای مانده همان تصویر نشاطی خان است و ما تا کنون اثر دیگری از میرزا بابا در این سبک از نقاشی نیافته‌ایم؛ با این وجود، او آثار آبرنگ و رنگ و روغن متعددی به تصویر کشیده است که در ادامه به معرفی اجمالی آن‌ها خواهیم پرداخت.

۱. حیوانات و کشتزار

تصویر حیواناتی از قبیل اسب و قاطر و بره با آبرنگ که در کشتزاری سرسبز می چرند و جماعت چوپانان در اطراف حصار جمع شده، از آن‌ها حفاظت می‌کنند. در جمع این حیوانات، چند اسب خوش تراش و خوش هیکل جلب نظر می‌کنند. درختی بلند هم در وسط صحنه قرار دارد و میمونی بالای آن رفته و مشغول بازی است. این اثر با رقم «میرزا بابا الحسینی ۱۲۵۹»، امضاء شده است (کریم‌زاده، ۱۳۷۰، ۱۲۸۶).

۲. پرتره حاج میرزا آقاسی

تصویر تمام‌قد میرزا آقاسی، صدراعظم دوران محمدشاه قاجار، که کلاه بوقی مخصوصش را بر سر نهاده و عصایی به دست گرفته و در محلی ایستاده است لباس زیری اش بلند است و شال ضخیمی نیز به کمر بسته است. مطابق معمول، کفش قنداره‌ای پاشنه بلندی نیز به پا دارد. در زمینه اثر، مناظر ساده‌ای دیده می‌شود و رقم «کمترین میرزا بابا الحسینی ۱۲۶۰» هم در این پرتره به چشم می‌خورد (کریم‌زاده، ۱۳۷۰، ۱۲۸۷).

۳. پرتره حاج میرزا آقاسی

این نقاشی نیم‌تنه حاج میرزا آقاسی را در سال ۱۲۶۲ ق. در ابعاد ۱۷/۳ × ۲۴/۲ س.م. با تکنیک آبرنگ نشان می‌دهد (تصویر ۴). در این اثر، صورت میرزا آقاسی استادانه است؛ پوست صورتش چروکیده و زرد رنگ است و قیافه خواجه‌ای او را عریان می‌کند. حالت صورتش محیل و چشم‌ها کنجکاو افتاده و ریش و سبیل بزی سفیدی دارد که نقاش توانسته است قیافه حقیقی او را در کمال استادی نشان دهد. کلاهش بوقی و تیره‌ای است و لباس زیری اش نقوش بته‌جقه‌ای رنگارنگ دارد. میرزا در این پرتره با دست‌های بی‌حال خود، عصای نازکی به دست گرفته و روبه‌رو را نظاره می‌کند. روی البسه زیادی که روی هم پوشیده، عبای سفیدی هم علاوه کرده است که جثه خود را پروارتر نشان بدهد. زمینه اثر ابرهای رنگینی دارد که حالت طبیعی به آبرنگ می‌دهد. رقم نقاش به خط شکسته معمولی در طرف چپ و راست تصویر چنین است «رقم کمترین بندگان میرزا بابا حسینی ۱۲۶۲». تصویری مشابه با همین تصویر منسوب به صنیع الملک به تاریخ حدود ۱۲۶۲ ق. البته با کمی تغییر در جزئیات در کتابخانه بریتانیایی لندن به شماره ۹ folio/۴۹۳۸.Or موجود است (کریم‌زاده، ۱۳۷۰، ۱۲۸۶-۱۲۸۷).

تصویر ۴. میرزا آقاسی. ۱۲۶۲ ق.

۴. پرتره عباس میرزا قاجار

این پرتره با تکنیک آبرنگ در ابعاد کاغذ ۲۳/۲×۱۷/۵ سانتی‌متر و نقاشی ۱۴×۱۰/۲ اس.م.، به تاریخ ۱۸۴۹م./۱۲۶۵ق. تصویر شده است. رقم «کمترین میرزا بابا الحسینی» در گوشه پایین سمت راست تصویر به چشم می‌خورد و در گوشه بالای سمت چپ تصویر، جمله «هو تمثال ولیعهد دولت قاهره ایران نواب مستطاب نایب السلطنه عباس میرزای قاجار» دیده می‌شود (تصویر ۵). این تصویر در حراجی کریستیز (Christies) در معرض نمایش و فروش قرار داده شده است (www.christies.com).

فصلنامه نقدکتاب

سال اول، شماره ۳ و ۴
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

۳۷۰

تصویر ۵. پرتره عباس میرزا قاجار

۵. مرد قاجاری

تصویر آبرنگی مردی به شیوه قاجاری که صورتش پرداخت ماهرانه دارد. سوژه کلاه کوتاه مشکی بر سر نهاده و جبه گلداری به تن دارد. این آبرنگ شبیه‌سازی که گویا به خواهش یکی از رجال قاجاری به عهده نقش درآمده است رقم «کمترین میرزا بابا الحسینی الامامی فی شهر رجب من شهور سنه ۱۲۶۹» را دارد (کریم‌زاده، ۱۳۷۰، ۱۲۸۶).

۶. زن و شوهر عاشق

این تصویر که با گواش روی کاغذ به تاریخ ۱۸۵۴م./۱۲۷۱ق. در کاغذی به ابعاد ۲۸/۸×۲۰ س.م. ترسیم شده است مردی را با عبایی آبی، لباسی بته‌جقه‌دار، و کلاه بوقی سیاه‌رنگی بر سر نشان می‌دهد که دست‌در‌دست زنی است با لباسی بته‌جقه‌دار با دامنی بلند و سرمه‌ای، و هر دو بر پشتی تکیه داده‌اند. در این نقاشی، استکانی در دست زن دیده می‌شود (تصویر ۶). این اثر نیز در حراجی کریستیز در معرض نمایش و فروش قرار داده شده است (www.chirsties.com).

تصویر ۶. پرتره زن و شوهر
عاشق، ۱۲۷۱ ق.

۷. قلمدان ناصری

تصویر ماهرانه ناصرالدین شاه بر روی قلمدانی که در مجموعه آقای ادیب برومند مضبوط است و این تصویر و سایر آرایش‌های قلمدان که در حد خود آیتی از کمال است رقم «کمترین میرزا بابا الحسینی ۱۲۷۳» را دارد (کریم‌زاده، ۱۳۷۰، ۱۲۸۶).

۸. پرتره ناصرالدین شاه

تصویری به شیوه آبرنگ که در ابعاد ۶/۱۴×۸/۲۲ س.م. کشیده شده است. شاه در این تصویر روی صندلی بزرگی نشسته و کلاه سیاه بر سر گذاشته و کتی بته جقه دار به همراه شلوار سبزرنگ به تن دارد. در این تصویر، امضای «میرزا بابا الحسینی الامامی» به تاریخ ۱۲۷۸ ق. به چشم می‌خورد. این تصویر نیز در حراجی کریستیز در معرض نمایش و فروش قرار گرفته است (www.chirsties.com).

۹. پرتره میرزا شجاع الدوله

این تصویر با گواش بر کاغذ کشیده شده است و شاهزاده‌ای را نشان می‌دهد که روی صندلی نشسته و کلاه بلند سیاهی بر سر دارد و پسر نوزاد خود را روی زانو نشانده است. این تصویر در ابعاد ۱۷/۵×۲۸ س.م. با رقم «میرزا بابا الحسینی» به سال ۱۲۷۸ ق. نقاشی شده است. این تصویر در حراجی کریستیز در معرض نمایش و فروش گذاشته شده است (www.chirsties.com).

منابع

- کریم‌زاده تبریزی، محمدعلی. احوال و آثار نقاشان قدیم ایران؛ و برخی از مشاهیر نگارگر هند و عثمانی. ۳۰ جلد، لندن: محمدعلی کریم‌زاده تبریزی، ۷۰-۱۳۶۳.
- ادیب برومند، عبدالعلی. «دو هنرمند نقاش و چند خاندان هنرمند اصفهانی». وقف

- میراث جاویدان. ش. ۱۹-۲، پاییز و زمستان ۱۳۷۶: ۲۳۰-۲۳۵.
- گرابار، اُلگ. «تاملی در هنر قاجاری و اهمیت آن». مترجم، ولی الله کاوسی. گلستان هنر. ش. ۱۴، زمستان ۱۳۸۷: ۹۵-۹۸.
- ماسه، هنری. «نقش‌های عامیانه ایران». مترجم نوشین نفیسی. هنر و مردم. ۱۳۴۸: ۵۲-۶۴.
- معیرالممالک، دوستعلی خان. رجال عصر ناصری. تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۹۰.
- نفیسی، سعید. «صنعت چاپ مصور در ایران». پیام نو. ۱۳۲۵: ۲۲-۳۵. ●

فصلنامه نقدکتاب

سال اول، شماره ۳ و ۴
پاییز و زمستان ۱۳۹۳

۳۷۲

